

„Ó Libánfalva és Hodák! Mi szép emlékek!”

Sütő András emlékének

László Ferenc, a kitűnő kolozsvári Bartók-kutató legutóbbi könyvének (*Bartók markában*. Kolozsvár, 2006) egyik beszédes című írásában („Ó Libánfalva és Hodák!”) Bartók Béla 1914. áprilisi Maros megyei gyűjtőútjára emlékezik. Ez volt a huszonhatodik bánsági, erdélyi gyűjtőútja Bartóknak, s ez volt az, amelynek legfőbb hozadéka majd valóságosan is alakítja át egész gondolkodásunkat. Fonográfjával járja Bartók a színromán görgényi falvakat, Felsőrépát, Libánfalvát, Görgényhodákat, s aztán megtörténik a csoda: rátalál a szarvassá változott fiak kolindájára Idecspatakán, és ennek bővebb változatára Felsőoroszin. Cikkében László Ferenc hosszabban idézi Bartók egyik levelét, melyben a zeneszerző a gyűjtés körülményeiről – így tehát a Monarchia nemzetiségpolitikájának visszaságairól is – frissiben beszámol feleségének. Idecspatakán, írja Bartók, „a gyűjtés nagyon kellemes volt, mert egy parasztházban egész nap én egyedül végeztem a dolgot asszonyokkal; minden zavaró mellékkörülmény nélkül. Innen 26 km-t tettem meg kocsin (részben esőben) Libánfalváig. Ó Libánfalva és Hodák! Mi szép emlékek! Elcsapott jegyző helyett ideiglenesen egy magyar »uriember« jegyzősködik (Madaras), aki ugyan a legnagyobb nyájassággal fogadott [...] De ő magyar stílusban képzelte el a gyűjtést; felrendelik az embereket, megparancsolják, hogy énekeljenek, hajdút és egyéb kényszerítőeszközöket nem kímélnék! Ettől eltekintve csak magyarul tud, és folyton magyarul és magyarosan nógatta az oláh atyafiakat – a legnagyobb komolysággal; azok persze egy árva szót sem értettek a beszédéből. (Egy ilyen jegyző azt képzei, hogy ő egymaga megmagyarosít 6000 lelket, ha velük »állandóan« magyarul beszél.) [...] At is kellett mennem Görgényhodákra, ahol mégis sikerült valami eredményt elérni.”

A történetnek nincs vége természetesen, de mielőtt sor kerülne a hírhedt marosvásárhelyi pogromra, a zenetörténész még közbeiktat egy epizódot. 1980-ban László Ferenc a *Cantata profana* ősforrásának nyomait kutatva fölkeresi azokat a helységeket, ahol annak idején Bartók föllelte a kolindát. A kései zenetörténész utód talál is újabb, addig ismeretlen cantata-változatot, s ahogy járja a falvakat, katartikus örömeiben költőien arra gondol, milyen pompázatos filmre lehetne vinni a varázslatos görgényi táj képeivel a Bartók-kantátát: érintetlen erdőség, források, patakok, szarvasok, erdei vadak meg égi madarak sokasága. „Szent földnek éreztem a vidéket – annyira megihletett a szarvasokban ma is gazdag táj szépsége, a viszonylag elszigetelt, hagyományörző falvak sok népművészeti értékű látnivalója, köztük néhány útszéli feszület.” A tervezett, megálmodott filmhez sikerült fölkeltenie Lucian Pintilie érdeklődését, a filmből azonban, miként az ekkor tájt és

ott, Romániában egyébként várható is volt, nem lett semmi. „Második felsőoroszi kiszállásunkon egy különleges hatáskörrel felruházott, helyi értelmiségi rendőrkézre adta a betolakodó Trabant-utasokat. Hiába engedtek még aznap este szabadon, hiába értem el, hogy második tiltakozó levelemre megtelefonálta a megyei pártvezetés: nem ellenzi, ha bizonyos föltételek betartása mellett újból odautazunk és szemlélődünk, akár filmezhetünk is a Görgényi havasok vidékén. Kihunytt bennem a terv iránti lelkesedés. Elég volt csak arra gondolnom, micsoda félelem ült ki a balladát hangszalagra énekelő, nyolcvanvalahány esztendőös Susana Suciú arcára, amikor az értelmiségi elvtárs nála lefűlet.”

Évtizeddel később, 1990-ben ismét – szimbólumértékű – jelzést küld a nagyvilágnak Libánfalva és Hodák. Az év tavaszán Marosvásárhelyen bekövetkezik az ember újabb erkölcsi összeroppanása. A sors kegyetlen fintora, hogy éppen a Bartók számára oly szépséges emlékű Libánfalváról meg Hodákról toborozzák és szállítják autóbusszal a fölhergelt román parasztokat Vásárhelyre, megvédeni a románok Erdélyét a bozgoroktól. Akik, mit sem sejtve utat tévesztett szarvasokról, közös mítoszról, transzszilván hagyományról, rendesen félholtra verik Sütő András erdélyi, közelebbről mezősi (születésekor falujának háromnegyed részét lakják románok, s csak negyedét magyarok) születésű magyar író. „Nem kell mondanom, mennyire fájt minden hír, amit azokban a véres napokban olvastam, hiszen azok a hírek mindenkinek fájtak, aki csak emberhez méltóan érez és gondolkozik ebben az országban – és sikerűlt nem beugrania a félretájékoztatásnak. Amiatt éreztem külön, lényem legmélyéig hatoló fájdalmat, hogy a sötét erők, amelyek a marosvásárhelyi beháborút szűtötták, éppen onnan, a *Cantata profana* forrásvidékéről hoztak céljaiknak megfelelően elvakított harcosokat” – írja keserűen László Ferenc.

Eddig a hosszas idézet.

Milyen következtetést vonhatunk le a föntiekből? Elidőzhetűnk azon, hogy mi változott, és hogyan a térség hatalmi és nemzetiségi, nemzetpolitikai viszonyaiban az elműlt században a Monarchia hanyatlásától a demokrácia hanyatlásáig; mérlegelhetűnk, melyik hatalmi struktúra viszonyult intoleránsabban nemzetiségeihez, s hogy az elnyomott nemzetiségek mégis melyik korszakban élhettek szabadabban a maguk szokásai, lelki törvényei szerint stb. Ezek helyett az indokolható összevetések helyett röviden azt javaslom, tekintsűk szimbolikusnak, hogy Libánfalva meg Görgényhodák keretezi a XX. századi magyar–román viszonyokat. A szimbólumok fűtyűlnek az utópiaakra meg az utópistákra, mint a főnixmadarak, újra meg újra életre kelnek: az a szépség, ami Bartók előtt még gyönyörkűdve megnyitotta magát, a század végére magába zárult és elhalt. Nem tudom, létezik-e a történelemnek vagy a Sorsnak tudatalattija, de hajlok arra, hogy ezűttal mégis csak valamifajta fátumszerűség jelentette meg magát ott, azokban a gyönyörű és irtóztató görgényi falvakban. Mert úgy kezdődik Erdély XX. százada, hogy Bartók Béla – ekkor már – Budapestről indulva, az egyik színromán erdélyi faluban rátalál egy csodálatos kincsre, s a román kolindát kivételesen erőteljes modern, XX. századi magyar és egyetemes mítosszá transzformálja. És úgy végzűdik, hogy e gyönyörű-

séges kolinda forrásvidékének megbolondított román atyafiai kis híján agyonvernek egy szülőföldjéhez minden vonatkozásban ragaszkodó, honos erdélyi magyar író. Talán csak azért Libánfalváról meg Görgényhodákról, hogy most már mindörökre egymás mellé kerüljön Bartók Béla és Sütő András neve.

* * *

Persze, Sütő András – noha tizennyolc életévük azonos időre esett, 1927-től, Sütő születésétől 1945-ig, Bartók haláláig – nem ismerhette Bartókot. Másik térbe és másik időbe született bele. Nem a Monarchiába, mint a „nagy nemzedék”, mint Bartók, Kodály, Ady, József Attila, Babits, Kosztolányi, Illyés, Németh László, Cs. Szabó, de mintha érintené még a Monarchia hátszele: emlékezés az egészre. Már részekben gondolkodik, anyaországban meg utódállamokban, külön országban gondolja el a Hargitát, külön országba a Bakonyt, a Tiszát meg a Marost, de még természetes szívvel látja csonkítatlanul egynek a nyelvközösséget – „Haza a magasban”. Balga módon nacionalistának nevezték ezért, holott megtanulta a román nyelvet, élt Bukarestben, élt román emberek között, ismerte irodalmukat, kultúrájukat, reflexeiket, jámborságaikat és veszedelmes indulataikat. De kétségtelen, régimódi író volt, *múlt századi* – még hitt az igazságban, és talán még abban is hitt, hogy az erdélyi magyarság léte megmenthető, az elvándorlás megállítható, visszafordítható. Mi, e századiak, „modernek”, már nem nagyon hiszünk az igazságban, nem nagyon hisszük, hogy az igazság színre kerülhet és győzedelmeskedhet. Még nem tagadjuk talán, mert a pökhendi cinizmustól neveltetésünk elriaszt, de már nem hiszünk benne egészen. Nem vagyunk Kolhaas Mihályok, sem megveszekedett prédikátorok, anyatigrisként sem harcolunk a határon túli és inneni magyarságért, ahogy Sütő András tette – bárha olykor valamicske kedvet még éreznénk is a harchoz.

Sütő András múlt századi író volt, a múlt század második felét írta meg, az erdélyi magyar nemzet életének ekkorra talán minden vonatkozásban leszálló ágon futó pályáját, és azt a gyötrelmes viaskodást, ahogyan ez a fogyatkozó erejű közösség ezen a leszálló pályán fogyatkozó reménnyel még próbál megkapaszkodni, visszakapaszkodni. A provincia gondjait írta, megszállottan. Lírai szociográfiáiban, a huszonnegyedik órában gereblyézte be – ahogy Bartók is tette annak idején a parasztdallamokkal – a provinciát az egyetemes magyar irodalomba. Ezért, ahogyan talán itt, a leszakadt, ezerféle komplexussal küszködő másik Európában törvényszerű, némelyek nehezteltek rá – emlékezünk a „Csipkerózsika-vitára”. Ha akkoriban lehettek is illúzióink, egyetemességillúzióink, Európa-illúzióink, ma már biztosan tudjuk, nincs mit szépíteni, provincia vagyunk rendesen. Albánia elküldheti elit íróit a nagyvilágba, ha a mindennapok létét az Enver Hodzsától megörökölt hatezer betonbunker meg a közönséges nyomorúság határozza meg. (Páskándi szerint egész planétánk sem több a kozmoszban, mint aprócska, elhanyagolható kis provincia.)

Az ember néha azt gondolja, túlléphet például Sütő szociográfiáin is: elmúlt állapotokat rögzítenek, a művek klasszicizálódtak, helyük valahol ott van a poroso-

dó polcok könyvtengerében. De hogy nemcsak nyelvileg igen magas szinten megképzett művek Sütő András lírai szociográfiái, hanem elevenen vergődő világról rántják le a fátylat, és hogy ezt az elillanó világot nagyon kellene őrizni és szeretni, arra furcsa módon, legutóbb egy megszállott-hóbortos lengyel író döbentett rá. Meg arra is, hogy még csak ezután fogjuk megérteni és megtanulni ezt a leszakadt, ezt a másik Európát. Ha egyáltalán képesek leszünk még érteni és tanulni.

Andrzej Stasiuk 1960-ban született Varsóban. Író, költő, gazdálkodó, olvasom legutóbbi könyvének fülszövegében (*Útban Babadagba*. 2006, Magvető). És utazó, kóborló ember. Egyetlen régióban érzi otthon magát, Európa keleti, délkeleti régiójában. Lengyelországnak is csak a délkeleti része érdekli. Budapest, a gögös, önhitt város számára unalmas. Zemplén, Szabolcs-Szatmár, a beregi Tisza-mente, a Kárpátok, Csornahora, ahol szabadon legelésznek a lovak, Bukovina, a Duna-delta, Dobruzsa, Besarábia, Transznisztria, ez a fantomállam meg a szkipetárok földje, itt felejtett betonbunkereivel, vérbosszújával – itt érzi otthon magát. Ez, a *középnék* a keleti része fogta meg. Könyve úti esszé, szerelmes földrajz, amilyen Szabó Zoltáné, Cs. Szabó Lászlóé volt annak idején. Azt írja, mindig is kicsi országban szeretett volna élni. Nem hiszem, hogy Stasiuk ismerné Cs. Szabót, ám sorai a kis népek történelmi küldetéséről szinte szó szerint visszaköszönnek. De Bodor Ádámot, a *Sinistra körzetet* jól ismeri, aztán Emile Ciorant meg sok másokat. Stasiuk persze már csak utóvéd, magányos kóborló, XXI. századi Don Quijote, akinek fejét nem a lovagregények zavarták meg, hanem a léthez való másféle emberi viszonyba szerelmesedett bele, amelyik itt még föllelhető, bár éppen mostanában van eltűnőben.

Stasiuk a másik Európát keresi. Azt az Európát, ahol az ember közelebb élt az éghez és a földhöz. Persze, látja Stasiuk is, nagyon szegény ez a régió. Korábban és teljesebben amortizálódnak az emberek, a nyugdíj kegydíj, az öregkor az elhagyatottságé, éppen csak a bunkó hiányzik a sarokból, mint az őstársadalmakban. A településekről nem lehet eldönteni, hanyatlani, szétesni készülnek éppen vagy ellenkezőleg, most fognak megépülni. Kiszámíthatatlan a történelem, tervezhetetlenek az életsorsok, megbízhatatlanok a politikusok, az egyynári eszmék régiója ez. Stasiuk nem ír arról az eszelős tébolyról, amelyik megosztja nyelvek, kultúrák szerint a népeket, Stasiuk a régió hangulatából próbálja annak közös metafizikáját megérteni. Nem a miértjét, hanem a hogyanját, az itt sokszor fátumszerűnek érzett sors melankóliáját.

Mi már, fél-nyugaton, úgy képzeljük, a teremtés is tudományosan történt: valami világagy nyomkodta a billentyűzetet meg huzigálta az egeret. Ezzel szemben elhiszem itt még, hogy az embert sárból gyúrták, írja egy helyütt Stasiuk. Mert valamit jobban érzékelnek ebben a tesze-toszább világban, valamit, amire a racionális nyugati ember a maga biztonságos világában már nem képes. A létezés titkát, metafizikáját pontosabban érzik. Azt, hogy nem stabil alattunk a talaj, hogy maga a lét ingatag. Nemcsak azt tudják, hogy a politikai rendszerek ingatagok, hanem azt is, hogy a világban való egész ittlétünk bizonytalan és ideiglenes.

Az utóbbi fél évszázadban persze megbolydult ez a keleti régió is. Talán elhagyja szegénységét is, de elhagyja szeretni való barbárságát is. Azonban továbbra is Európának olyan kicsit még vad, kicsit még civilizálatlan hátsó szobája, amiről a gazdagabb rész tudni sem akar. Egyelőre azonban csak annyi bizonyos, hogy ez a metafizikára érzékenyebb másik Európa leszálló pályán fut, de a fölszálló ív, a biztonság, a kiszámíthatóság, a megbízható tervezhetőség még nem mutatkozik. (Gábor Felicia, Budapesten élő csángó író azt írja, tíz testvére közül [összesen 53 gyermekkel] egyetlen leánytestvére él a szülőfaluban, annak is Olaszországban dolgozik a férje.)

„Az lett volna a legjobb, ha sohasem hagyom el azt a falut. Nem felejttem el a napot, amikor a szüleim felültettek a szekérre, és elvittek a városi gimnáziumba. Akkor ért véget a szép álmom, dőlt romba a világom.” Nehezen hihető, de ezeket a mondatokat Emile Cioran, a Párizsban élő elfranciásodott, cinikus nagymester mondta élete vége felé szülőfalujáról, Resinárról, ahol tízéves koráig élt, és ahová többé nem tért vissza. Vegyük komolyan Ciorant, és higgyük el, hogy őszintén beszélt. Vajon megéri-e elhagynia álmos keletiességét a régióknak, kérdezi Stasiuk. Mert az elszakadásokat fájdalmas fölismerések követik: mert a fausti út, amely csábít, csak ritkán ad megnyugvást is. Bartók kolindájának ígézetében hittük valamikor: az elhagyott szülőföld értékeit úgy tudjuk igazán megőrizni, csak akkor találunk el/vissza a tiszta forráshoz, ha előbb elhagyjuk, ha szarvasokká, „modernekké” válunk. De a mítosz igazsága nem mindig érvényesül a hétköznapi igazságában. A harmadik évezred küszöbén az látszik, a vadászfiak örökre is eltévedhetnek, ott veszhetnek a sűrűben, vaddisznókká, dúvadakká is válhatnak. És csak kivételesen kecses szarvasokká. Közben elillan alóluk a szellemi, lelki talaj, személyes emlékezetük megszakad: már nem emlékeznek eredetükre, felmenőikre. Menekült volt valamikor, telepes, asszimilált vagy rejtőzködő nemzetiségi. De meg lett szégyenítve (vallási, faji, nemzetiségi, geopolitikai, osztály) származása miatt. Szülője, nagyszülője, dédszüloje valahonnan a Kárpátok ívéről érkezett, Szabolcsból, Békésből, Somogyból, Zalából. Űzte a szegénység, a hatalom kénye-kedve, hajtotta a kalandvágy az ország, a világ túlsó felére. Talán teremtett új otthon, talált új hazát, talán nem, és rosszkedvűen éli tartós kudarcát.

A kolinda mítosza szerint a hídról nincs visszatérés. Nemcsak az idők, a terek is elhalhatnak. Elhalnak alólunk az emberléptékű Pusztakamarások, falvak, városok, országrészek, kontinensnyi földdarabok. Talán már csak a művek képesek összekapcsolni az élőre és elhalóra szétválasztott időket, tereket, összekötni a személyes és a közös emlékezetet. Vagy: a művek ma is teremthetnek folytonosságot, hozzákapcsolhatnak az elmúlt időkhöz és az elhalt terekhez.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy érzékeny koromban olvashattam Sütő András műveit, és sajnálom azokat, akik, bármilyen ok miatt is, meg lettek és meg vannak fosztva eme másik Európa, a *mi Európánk* fölfedezésének az elemi élményétől. ❖